

ЗАКОНИ РОЗВИТКУ ТА САМОЗБЕРЕЖЕННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

В. Г. Прушківський, д. е. н., професор, перший проректор ДВНЗ «Запорізький національний технічний університет, pvg942@gmail.com»

В. І. Куценко, аспірант, ДВНЗ «Запорізький національний технічний університет», kutsenko_v1983@ukr.net

У статті досліджуються закони розвитку й самозбереження. Виокремлюється їх прояв у сільському господарстві. Обґрунтовано взаємозв'язок «розвитку» та «самозбереження». Проаналізовано основні показники ефективності сільського господарства з метою визначення дієвості законів розвитку та самозбереження у сільському господарстві національної економіки України.

Ключові слова: потенціал, прогрес, регрес, розвиток, самозбереження, сільське господарство, стійкість.

Постановка проблеми. Однією із ознак посткризового розвитку національної економіки є зростання ролі сільського господарства. Але, незважаючи на значимість цієї галузі, вона має низку проблем, які потребують негайного вирішення. Сільське господарство має два альтернативні шляхи руху: в напрямку «розвитку» або в напрямку підтримання стану «самозбереження».

У зв'язку з цим виникає необхідність дослідження проблеми, яким шляхом рухається сільське господарство України: підтримання існуючого стану на мінімальному рівні, тобто гарантування мінімальних стандартів – рівні «самозбереження» або прогресивний рух вперед, підвищення матеріального та духовного добробуту – рівень «розвиток».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про значимість сільського господарства свідчить значна кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячених різним аспектам сільського господарства. Вагомий внесок у дослідження сільського господарства, як складової національної економіки, зробили українські вчені: В. Андрійчук, П. Гайдуцький, В. Зіновчук, І. Лукінов, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Б. Пасхавер, П. Саблук, О. Шпичак, В. Юрчишин [1-4] та інші.

В рамках концепції сталого розвитку сільське господарство досліджується, через призму трьох аспектів: екологічний, еконо-

мічний та соціальний. Серед українських вчених, які досліджують сільське господарство в контексті сталого розвитку найбільш вагомий внесок зробили: О. Білорус, В. Геєць, Л. Корсак, Ю. Мацейко, Л. Мельник, О. Онищенко, В. Прадун, Д. Шиян, О. Шубравська, В. Юрчишин [5-7].

У роботах названих авторів основна увага зосереджується на дослідженні досить широкого кола загальних проблем, пов'язаних із розвитком сільського господарства. Однак, проблеми дієвості законів розвитку, пов'язаних із прогресивністю та самозбереженням, напрями підтримки існуючого рівня розвитку в самому сільському господарстві, не набули сьогодні достатнього ступеня наукового осмислення у вітчизняній економічній науці.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є визначення сутності законів розвитку й самозбереження та дослідження їх прояву в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив світової економічної кризи на економіку країни в цілому та окремі галузі зокрема не минув сільське господарство. Внаслідок цього виникає необхідність визначення напрямку руху: самозбереження або розвиток. Закон самозбереження (усталеності) та закон розвитку (зростання) є основними законами системософії та теоретичною основою для аналізу загального стану системи.

Закон самозбереження (усталеності) встановлює, що кожна система прагне до самозбереження шляхом використання усього свого потенціалу (економічного, виробничого, соціального тощо). Практичне використання закону самозбереження щодо сільського господарства, дозволяє виокремити внутрішні та зовнішні чинники, які безпосередньо впливають на визначення вектору руху: підтримка параметрів системи на мінімальному рівні або її прогресивний розвиток. До внутрішніх можемо віднести фактори, які безпосередньо визначають розвиток сільського господарства, наявність ресурсів та їх оптимальне використання, структура сільського господарства, державна аграрна політика. Серед зовнішніх факторів, найбільш вагомий вплив мають — економічна і політична ситуація в країні, купівельна спроможність населення, культура введення господарства, стан розвитку науки і технологій. При цьому, слід зазначити, що від рівня сформованості внутрішніх чинників залежить стійкість до змін навколишнього середовища (зовнішніх змін) та можливості адаптації, а також істотно підвищує потенціал сільського господарства та визначає його перспективи рухатись в напрямку поступового «розвитку».

Із вищезазначеного слідує, що самозбереження — це властивість системи підтримувати за рахунок власної діяльності такі параметри свого стану і умов зовнішнього середовища, які б гарантували збереження цілісності системи, а також стійкий розвиток системи в подальших поколіннях [8, с. 83]. Таке трактування поняття «самозбереження» безумовно відповідає концепції сталого розвитку. Самозбереження безпосередньо пов'язане з адаптацією системи щодо зовнішніх і внутрішніх змін. Самозбереження, здебільшого розглядається як синонім виживання, яке найчастіше визначає реальну можливість розвитку ситуації за позитивним сценарієм, наслідком якого є нормалізація стану господарської системи, відновлення конкурентоспроможності та забезпечення ефективного господарювання. Виживання визначається як такий стан розвитку, який припускає своєчасність і економічність адаптації до змін внутрішнього та зовнішнього середовища при збереженні

основних законів розвитку таких, як цілеспрямованість, динамізм та керованість. Здатність до виживання являє собою результативну оцінку трьох типів сталості — зовнішньої, внутрішньої та успадкованої.

Зовнішня сталість досягається зовнішнім регулюванням. Досягнення внутрішньої сталості ґрунтується на практичній реалізації теоретичних засад «регулювання за принципом зворотного зв'язку», тобто через активне реагування на зміни зовнішніх і внутрішніх чинників. Внутрішня сталість визначається наявним потенціалом щодо збереження стану рівноваги при виникненні внутрішніх та зовнішніх закономірностей, що дає можливість своєчасно відновлювати, удосконалювати і розвивати економічну систему. Успадкована сталість є результатом накопиченого запасу внутрішньої міцності системи, наявності у неї ресурсів для захисту від дестабілізуючих чинників.

Таким чином, здатність до виживання визначається наявністю передумов для забезпечення внутрішньої й успадкованої сталості. Чим вища сталість системи, тим вища ймовірність її виживання.

Дія закону самозбереження у сільському господарстві виявляється у його стійкості та надійності. Стійкість, в свою чергу, залежить від впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, характеру діяльності, наявності ресурсної бази, якості державного механізму регулювання сільського господарства. Як одна з умов стабільності, самозбереження базується в основному на внутрішніх чинниках і обумовлено дією двох протилежних організаційних факторів — консерватизму і розвитку: консерватизм призводить до застійних явищ; прискорений, не забезпечений достатніми ресурсами розвиток може забезпечити тільки тимчасовий успіх та ефективність.

Для визначення, на якому рівні самозбереження знаходиться сільське господарство України можна використати систему показників ефективності: рентабельність сільськогосподарських підприємств, прибутковість, продуктивність праці [9] (табл. 1).

Аналіз даних табл. 1 свідчить, що такий показник ефективності, як прибуток демонструє позитивні тенденції. Так, у 2012 р. спостерігається незначне зростання прибут-

ковості сільськогосподарських підприємств. Зокрема, у 2012 р. прибуток збільшився на

1 % і склав 20199, 4 млн. грн., тоді як у 2011 р. цей показник складав всього

Таблиця 1

Показники ефективності сільського господарства в Україні за період 2010–2012 рр.

Показники	1990	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012
Прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції, млн.грн. млн. грн.	11422,8	675,6	-121,4	1253,2	7120,0	12750,5	19926,0	20199,4
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	42,6	13,6	-1,0	6,8	13,8	21,1	27,0	20,5
Продуктивність праці, грн.	50388,5	30254,8	27066,9	72621,9	131332,0	132680,4	165229,0	159679,0

Складено автором

19926,0 млн. грн. Слід зазначити, що незважаючи на позитивні зміни цього показника, вони не відображають реального стану речей у сільському господарстві. Адже, якщо розглядати темп зростання прибутку, то зауважимо, що він знизився: якщо у 2011/2010 темп зростання – 1,6, то у 2012/2011 цей показник становив лише 1,01. Тобто, темп зростання прибутковості свідчить про уповільнення динамічності розвитку сільського господарства. Важливим показником ефективності сільського господарства є продуктивність праці. Відслідковуючи динаміку цього показника в національній економіці, слід підкреслити, що він має негативні тенденції. Так, продуктивність праці у 2012 р. скоротилася на 4 % у порівнянні із 2011 р.

На основі проведеного аналізу статистичних даних, можна підсумувати, що сільське господарство характеризується орієнтацією на «самозбереження», тобто домінує необхідність підтримки властивості стабільності та стійкості, а не прагнення до стратегії «розвитку». Але, якщо розглядати рівень державної підтримки сільського господарства, то він переконливо доводить орієнтацію на розвиток цієї галузі, а не самозбереження. Так, у 2012 р. отримано 934,5 млн. грн., з них за рахунок податку на додану вартість 868,4 млн. грн. державної підтримки, тоді як у 2011 р. цей показник складав лише 626,3 млн. грн., з яких 559,0 млн. грн. за рахунок податку на додану вартість [9].

Сільське господарство, як система, являє собою сукупність взаємодіючих сільськогосподарських суб'єктів, має цілісний характер, і функціонування цієї галузі визначається об'єктивними законами роз-

витку. З цієї точки зору, сільське господарство має свою структуру і потенціал, який формується під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. До внутрішніх належать: філософія господарювання; принципи функціонування; використання ресурсів і технології. До зовнішніх факторів відносяться: демографічні; економічні та політичні; розвиток науки і техніки; розвиток культури. Вплив факторів зовнішнього середовища відрізняється високою мірою непередбачуваності, тому, коли проявляється негативний руйнівний характер впливу зовнішніх факторів, для того щоб зберегти себе як цілісну систему [10].

На основі загального закону самозбереження та його математичної інтерпретації на наш погляд доцільно описати для сільського господарства наступною формулою за допомогою системи потенціалів:

$$\sum_{i=1}^n (R_{1i} + R_{2i}) > \sum_{i=1}^n (V_{1i} + V_{2i}), \quad (1)$$

де R_{1i} - внутрішній потенціал сільського господарства за рахунок галузі i , який сприяє його розвитку;

R_{2i} - зовнішній потенціал сільського господарства за рахунок галузі i , який сприяє його розвитку;

V_{1i} - внутрішній потенціал сільського господарства за рахунок галузі i , який сприяє його самозбереженню;

V_{2i} - зовнішній потенціал сільського господарства за рахунок галузі i , який сприяє його самозбереженню.

Слід зазначити, що внутрішній і зовнішній потенціал сільського господарства

формується під впливом низки чинників, які одночасно і розкривають механізм дії закону самозбереження у сільському господарстві. Підкреслимо, що на його функціонування впливають фактори внутрішнього (внутрішній потенціал) та зовнішнього середовища (зовнішній потенціал), які становлять загрозу (негативний вплив) або є стимулом (позитивний вплив). Позитивний вплив підвищує можливості сільського господарства в боротьбі за виживання. Сільське господарство здатне до виживання і стійкого розвитку тільки в тому випадку, якщо позитивний вплив домінує над негативним.

Базуючись на точку зору вчених

О. В. Кривешко, П. В. Сідун [11] розглянемо більш детально внутрішні та зовнішні чинники. Внутрішні чинники, що впливають на життєдіяльність сільського господарства, діляться на чинники матеріального характеру (наявність грошових коштів, стан матеріально-технічної бази, технології тощо) та соціально-економічні фактори (рівень життя населення на селі).

Фактори зовнішнього середовища можна класифікувати за наступними критеріями:

- міжнародні фактори. До них відносяться взаємини між державами, угоди з тарифів і торгівлі між країнами, законодавчі основи різних країн;

- економічні фактори. Темпи інфляції (дефляції), податкові ставки, здатність управління фінансами на державному рівні, умови надання кредитів, рівень цін, платоспроможність населення і підприємств, рівень безробіття в країні;

- ринкові фактори. Попит і пропозиція, демографічна ситуація, рівень конкуренції, місткість ринку, захищеність організації в рамках обраного сегмента ринку;

- технологічні фактори. Наявність нововведень, використання новітніх досягнень передових країн світу, технічні новації, сучасні інформаційні технології;

- соціальні фактори. Загострені національні почуття (купувати лише вітчизняні товари, не купувати товари у осіб певних національностей), зміна суспільних цінностей;

- політичні фактори. Це державний устрій, законодавча і нормативна діяльність

уряду та органів місцевої влади, рівень правового регулювання економічної діяльності, стан кредитної політики, протекціонізм у митній політиці.

Для забезпечення стійкості, яка є головною властивістю самозбереження, у сільському господарстві необхідно здійснювати наступні заходи:

1. Організаційно-економічного характеру:

- збільшення частки галузей із високою даною вартістю, тобто використання диверсифікації діяльності;

- використання новітніх технологій у сільському господарстві;

- активізація маркетингових досліджень з метою виявлення нових можливостей щодо розвитку сільського господарства.

1. Заходи соціально-психологічного характеру:

- розробка системи підвищення кваліфікації;

- поліпшення соціально-побутових умов;

- розробка системи мотивацій економічного і соціального характеру.

Переконливою є думка вчених В. В. Приходько, В. В. Малий, І. В. Шереметьєва, В. А. Шаповал, Л. Л. Кармазіна [12], які доводять, що в умовах ринкових, конкурентних відносин існує об'єктивна причина виникнення закону самозбереження, оскільки постає необхідність мобілізувати свої внутрішні ресурси для постійного протистояння руйнівному фактору зовнішніх і внутрішніх чинників

Із вищезазначеного слідує, що самозбереження забезпечується за рахунок поєднання двох протилежних сил: стабільності та розвитку. Розвиток (зростання) виступає як необхідна і достатня умова самозбереження і самоорганізації.

У Концепції переходу України до сталого розвитку зазначається, що розвиток, з точки зору досягнення цілей, виступає як незворотна спрямована закономірна зміна об'єктів, у результаті якої виникає їх новий якісний стан [13].

Використовуючи поняття «розвиток», на нашу думку, доцільно дати визначення «розвиток сільського господарства через «аграрний розвиток». Поділяємо точку зору українського вченого В. Гейця, який розгля-

дає аграрний розвиток – як нарощення аграрного виробництва, при якому вигоди від нього більш-менш рівномірно розподіляються між усіма учасниками процесу, підвищення продуктивності здійснюється безпечним для довкілля способом, а скорочення зайнятості у сільському господарстві супроводжується створенням нових робочих місць у позааграрній сфері на селі» [14, с. 3]. Розглядаючи розвиток сільського господарства в межах концепції сталого розвитку, слід зазначити, що сталий розвиток сільського господарства – це системні цілеспрямовані зміни, орієнтовані на інтереси і потенціал людини, соціуму і суспільства загалом, адаптивні за природою і якісні по суті, що супроводжуються підвищенням еколого-економічної ефективності, соціально-економічної прогресивності та екологічної стійкості як до попередніх станів, так і досягнення раціональних моделей сталості на різних етапах еволюційного розвитку. Сталий розвиток сільського господарства має визначати стратегію нового етапу аграрного і сільського розвитку в Україні і стати ваговою складовою національної ідеї суспільного прогресу.

В економічній теорії та практиці відомо дві форми розвитку: еволюційна та стрибкоподібна. Еволюційна форма це – безперервні, поступові кількісні й якісні зміни. Такий процес є тривалим за часом і забезпечує, особливо на початкових етапах, істотні економічні результати. Стрибкопо-

дібний розвиток означає перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового і є нетривалим у часі, та здатен забезпечити тимчасову стійкість. Розглядаючи сільське господарство крізь призму двох типів розвитку, зазначимо, що еволюційний процес змін включає соціально-економічні та організаційно-економічні відносини у сільському господарстві, а їх стрибкоподібний характер проявляється в техніко-економічних відносинах. Прикладом еволюційної форми розвитку у сільському господарстві є поступове, безперервне удосконалення традиційних технічних засобів і технологій. Стрибкоподібний розвиток створює необхідну науково-технічну базу для принципів якісних змін у структурі техніко-технологічної бази сільського господарства та веде до досягнення якісно нового, більш високого зростання продуктивності праці.

Все це повинно супроводжуватися поступовими відповідними змінами в соціально-економічних та організаційно – економічних відносинах – еволюційний розвиток. Тобто, стрибкоподібний розвиток веде до еволюційних змін.

Емпіричні та теоретичні дослідження вчених свідчать, що розвиток економічних явищ та процесів не завжди має прогресивну форму, зустрічається і регресивна форма, що пояснюється законами діалектики. Крім прогресу та регресу, як крайніх точок розвитку, на наш погляд, доцільно доповнити і поняттям стійкості (рис. 1).

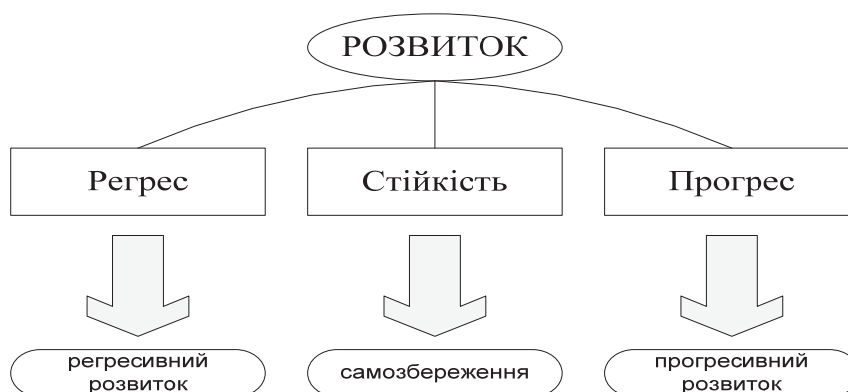

Рис. 1. Три варіанти розвитку та результат

Філософський підхід до розуміння розвитку як процесу через «регрес – стійкість – прогрес» дозволяє його розглядати в практичному аспекті через регресивний розви-

ток, самозбереження та прогресивний розвиток (рис. 1) Прогрес (від лат. progress – рух вперед, успіх), тип, напрям розвитку, що характеризується переходом від нижчого до

вищого, від менш досконалого до більш досконалого.

Регрес (від лат. *regressus* – зворотний рух) – низхідний, зворотний рух. З економічної точки зору під регресом розуміють перехід від більш високих форм суспільного та економічного розвитку до нижчих.

Монастирний Г. Л. розглядаючи загальні закони організації трактує прогрес і регрес – як складові частини процесу досягнення гармонії. Без прогресу немає регресу, а без регресу немає прогресу. Прогрес і регрес супроводжують розвиток будь-якої організації [15].

Стійкість – це така властивість розвитку, яка передбачає його рівномірність, стабільність, помірність, здатність зберігати деякі властивості й характеристики незмінними.

Сільське господарство, як будь-яка галузь економіки, постійно перебуває між прагненням до прогресу і регресивним розвитком, що зумовлюється внутрішнім і зовнішнім негативним впливом. Регресивність сільського господарства проявляється у не-

стійкості, мінливості, нестабільності. В свою чергу прогресивність розвитку сільського господарства виявляється у прагненні до зростання у майбутньому. Стійкість виявляється у прагненні до стабільності та досягнення рівноважного стану.

Більшість вчених розглядають розвиток сільського господарства з точки зору стійкості, Так, О. В. Шубравська сталий економічний розвиток сільського господарства визначає як його здатність забезпечити власне зростання в умовах дотримання оптимальних пропорцій свого внутрішнього розвитку і збалансованості з розвитком економічної, екологічної і соціальної систем [16]. Отже, стійкість щодо аграрного розвитку передбачає його здатність за рахунок власного природно-ресурсного потенціалу та внутрішнього розвитку забезпечити стабільність та рівновагу.

Дослідження прогресу, стійкості та регресу є теоретичним підґрунтям для законів розвитку та самозбереження, які дозволяють виокремити їх характерні риси (табл. 2).

Таблиця 2

Характерні риси «самозбереження» та «розвитку»

«САМОЗБЕРЕЖЕННЯ»	«РОЗВИТОК»
тактичне використання ресурсів	стратегічне використання ресурсів
«стаціонарний» розвиток	прогресивний розвиток
використання наявної техніки та технологій	використання новітніх технологій
домінування кількісних параметрів над якісними	домінування якісних параметрів над кількісними
«кроки на місті»	«рух вперед»

Складено автором

Серед головних характерних рис «самозбереження» можна виокремити: тактичне використання ресурсів, без врахування майбутніх потреб, тоді як «розвиток» передбачає дослідження перспектив на майбутнє. Крім цього, «розвиток» пов'язаний із прогресом, тоді як «самозбереження» асоціюється із стаціонарністю (стійкістю). Для «розвитку» характерним є домінування якісних параметрів, тоді як для «самозбереження» пріоритетними є кількісні показники.

Розглядаючи особливості сільського господарства слід зауважити, що нераціональне використання ресурсів, вирощування переважно технічних культур, які виснажують землю є прикладом регресивного розвитку сільського господарства, і відповідає

принципу «самозбереження».

Розглянемо особливості сільського господарства через основні елементи розвитку, такі як: стійкість, прогрес, регрес на прикладі організаційно - правових форм у сільському господарстві.

Домашні господарства, як одна із організаційних форм агроформувань у сільському господарстві, демонструє принцип «стійкості», тобто є прикладом дієвості закону «самозбереження». Кооперативні організації уособлюють у собі такий елемент, як «прогрес», який проявляється у наступних перевагах цих організаційно-правових форм: організаційна єдність системи і спільність економічних інтересів кооперативів, що дозволяє знизити підприємницький ризик; 2) законодавча база і підтримка дер-

жавних та місцевих органів влади забезпечує зайнятість населення; має потужний економічний потенціал; гарантований ринок збуту продукції за рахунок реалізації товарів учасникам кооперативної організації; гарантований ринок сільськогосподарських продуктів у пайовиків та населення, що обслуговується системою; гарантований ринок кредитів за рахунок використання позичкових коштів пайовиків; традиційні зв'язки з місцевими виробниками, постачальниками сировини, матеріалів, населенням; наявність власної розвинутої інфраструктури, в тому числі матеріально-технічної бази; гнучкість реакції на ринкові зміни за рахунок наявності малих та середніх підприємств; диференційованість підприємств за масштабами діяльності відповідно до особливостей сільського населення, що особливо важливо для регіонів з екстремальними умовами проживання; багатогалузевий характер діяльності, що дозволяє створити інтегроване господарство; високий кадровий потенціал, що відновлюється у власній системі освіти; прозорість обліку та звітності; кооперативні принципи і цінності, моральні цінності в бізнесі, які формують привабливий імідж кооперації; для кооперативів головним є не вигода, а потреби її членів; кооперативи забезпечують зайнятість на місцях, знижують міграцію та концентрацію капіталу через забезпечення необхідної освіти членам кооперативу і підвищують професійний рівень місцевих менеджерів, а також сприяють місцевому реінвестуванню; інтереси споживчої кооперації і держави в економічній галузі [14].

На наш погляд агрохолдинги є тією формою об'єднань у сільському господарстві, яка синтезує у собі елементи «прогресу» та «регресу». Розглядаючи агрохолдинги як прогресивну форму організації Зеліско І. М. відмічає про високу забезпеченість фінансовими ресурсами та можливість їх акумуляції, маневрування та оптимізації напрямів використання; застосування сучасних інноваційних технологій, зменшення трансакційних витрат та уникнення монополізму посередницьких структур; оптимізація оподаткування, можливість залучення інвестицій та отримання кредитів, тощо [17]. Елементи регресу виявляються у відсутності

галузевої диверсифікації, метою утворенням агрохолдингів є забезпечення технологічної єдності та отримання прибутку без відповідного підвищення рівня соціально-економічного розвитку сільського господарства.

Висновки. Теоретичний та емпіричний аналіз дозволяє підсумувати, що основою для аналізу загального стану будь-якої системи в цілому, та сільського господарства, зокрема, є закон самозбереження та закон розвитку.

Закон самозбереження передбачає прагнення зберегти себе (вижити) шляхом використання в повній мірі свого потенціалу (економічного, політичного соціального), тобто всіх наявних ресурсів. Отже, для сільського господарства постає необхідність підтримувати найважливіші показники та параметри свого стану на оптимальному рівні в умовах динамічного розвитку сучасної економіки. Саме в цьому виявляється роль закону самозбереження у сільському господарстві.

Практичним прикладом дієвості закону самозбереження та закону розвитку у сільському господарстві є створення та функціонування таких організаційно-правових форм: домашніх господарств, кооперативних організацій та агрохолдингів. Домашні господарства демонструють регресивність розвитку, кооперативні організації є доказом прогресу, а агрохолдинги являють собою симбіоз обох елементів розвитку. Прогресивність розвитку агрохолдингів виявляються у формуванні стійких виробничих зв'язків і органічному поєднанні аграрних галузей для виробництва кінцевого продукту; підвищенні інвестиційної привабливості підприємств і галузі; підвищенні прибутковості діяльності підприємств у складі об'єднання; зниження ступені ризикованості діяльності; використанні конкурентних та консервативних стратегій діяльності; пристосування до умов зовнішнього середовища. Регресивність розвитку проявляється у відсутності галузевої диверсифікації та орієнтації на отримання надприбутків, але не спрямовані на соціально економічний розвиток.

Таким чином, проаналізувавши основні показники ефективності, зауважимо, що

сільське господарство України перебуває на стадії «самозбереження», тобто стійкості, а не «розвитку». Напрямок подальших досліджень є дослідження шляхів, необхідних для руху сільського господарства в напрямку прогресивного розвитку.

Література

1. Гайдучкий А. П. Оцінка інвестиційної привабливості аграрного сектора країн Центральної і Східної Європи / А. П. Гайдучкий // Економіка сільського господарства, 2006. – № 3. – С. 131–141.
2. Лукінов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ ст.) / І. Лукінов. – К. : Інститут економіки НАН України, 1997. – 456 с.
3. Месель-Веселяк В. Я. Реформування аграрного сектора України (результати, проблеми) / В. Я. Месель-Веселяк // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів - аграрників. – К., 2005. – С. 182–189.
4. Пасхавер Б. Й. Сільське господарство та структурні зміни національної економіки [підрозділ 3.2.2] / Б. Й. Пасхавер // Структурні зміни та економічний розвиток України; за ред. д-ра екон. наук. Л. В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 696 с.
5. Онищенко О. М. Концептуальні проблеми майбутнього українського села і селянства / О. М. Онищенко, В. В. Юрчишин // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 41–50.
6. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / І. Прокопа // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 50–59.
7. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК – 2005. – № 3. – С. 3–10.
8. Снопенко Г. Г. Синергетична функція самозбереження – складова основи самоорганізації

економічних систем в забезпеченні економічної безпеки підприємств / Г. Г. Снопенко // Часопис економічних реформ. – 2013. – № 3. – С. 82–88.

9. Сільське господарство України за 2012 р. Статистичний збірник. Державний комітет статистики України / За заг. ред. Н. С. Власенко. – Київ : 2013. – 392 с.

10. Закон самосохранения. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://teororgan.ru/otvety-ro-teorii-organizatsii/78-Zakon-samosoxraneniya.html> (дата звернення 09.01.2014). – Назва з екрана.

11. Кривешко О. В. Чинники формування конкурентоспроможності підприємств та кластерів / О. В. Кривешко, П. В. Сідун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://allendy.ru/teoria-org/304-zakon-samosohraneniya.html> (дата звернення 09.02.2014). – Назва з екрана.

12. Приходько В. В. Теорія організації / В. В. Приходько, В. І. Прокопенко, В. В. Малий та ін. За ред. І. В. Шереметьєвої. – Д. : Національний гірничий університет, 2011. – 258 с.

13. Основні терміни та визначення до Концепції переходу України до сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua:777/pls/zweb_n/webproc34?id=pf3511=18607&pf35401=55081. (дата звернення 17.01.2014). – Назва з екрана.

14. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / [О. М. Бородіна, В. М. Геєць, А. О. Гуроров та ін.] ; за ред. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 56 с.

15. Загальні закони організації // Монастирний Г. Л. Теорія організації [електронний ресурс] / Г. Л. Монастирний. – К., 2008 – Режим доступу: (дата звернення 05.01.2014). – Назва з екрану.

16. Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України / О. В. Шубравська. – К. : Ін-т економіки НАН України. 2002. – 204 с.

17. Зеліско І. М. Особливості розвитку організаційно-правових форм інтеграційних аграрних формувань / І. М. Зеліско // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2012_5/39.pdf

В статье исследуются законы развития и самосохранения. Выделяется их проявление в сельском хозяйстве. Обоснована взаимосвязь «развития» и «самосохранения». Проанализированы основные показатели эффективности сельского хозяйства с целью определения действительности закона развития и закона самосохранения в сельском хозяйстве национальной экономики.

Ключевые слова: потенциал, прогресс, регресс, развитие, самосохранения, сельское хозяйство, устойчивость.

The laws of development and self-preservation are studied. Their role in agriculture is identified. The relationship between «development» and «self-preservation» is substantiated. The key performance indicators of agriculture are analyzed to determine the effectiveness of the laws of development and self-preservation in the agriculture of the national economy.

Keywords: potential, progress, regress, development, self-preservation, agriculture, sustainability.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Гудзь П. В.

Надійшла до редакції 20.01.14 р.